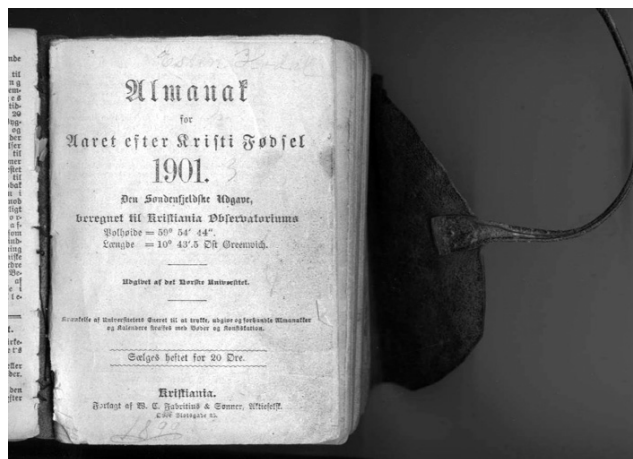

Almanakkene i Hodalen

Mange kjenner sikkert til den lille boken Almanakk for Norge som gis ut av Universitetet i Oslo og som inneholder opplysninger om soloppgang og solnedgang gjennom hele året, opplysninger om stjerner og planeter, flo og fjære, regler om jakt og fiske m.m. Den selges i nesten 70.000 eksemplarer hvert år og har altså en stor leserkrets. Almanakken kom første gang ut i 1813, to år etter at et eget universitet var opprettet i Norge.

Sommeren 2008 fikk jeg på en auksjon i Hodalen kjøpt 29 årganger av almanakken – fra 1892 til 1920. Disse årgangene er bundet inn, trolig av eieren selv. Jeg har hatt stor glede av å bla gjennom disse gamle årgangene av almanakken. For en som leser dagens Almanakk for Norge, er det ikke vanskelig å kjenne seg igjen i disse gamle årgangene. Formatet og oppsettet er stort sett det samme selv om deler av innholdet er noe annerledes. Jeg skal i denne artikkelen beskrive noe av hva disse gamle almanakkene forteller.

La meg først se på hva som var innholdet i almanakken i disse årene. Som eksempel vil jeg ta utgangspunkt i almanakken fra 1901. På almanakkens

forside står det at dette er "Den Søndenfjeldske Udgave". Det ble altså gitt ut forskjellige utgaver, og opplysningene om sol og måne var i "Den Søndenfjeldske" beregnet til observatoriet i Kristianas lengde- og breddegrad. Fra 1913 er almanakkene i samlingen fra Hodalen "Den Nordenfjeldske utgave", beregnet til "Trondhjems Domkirkes" lengde- og breddegrad.

Den første siden i 1901-utgaven inneholder som i dag opplysninger om Kongehuset. Deretter er det en oversikt over de svenske grensemarker og de viktigste svenske hestemarkedene. De neste 25 sidene er som dagens almanakk en kalender, en oversikt over årets dager. Her opplyses det også for hver måned om de viktigste markedene. Vi kan lese at Kristiania hestemarked starter 5. februar, Rørosmarkedet 19. februar og at det 17. mars er hestestevne i Elverums leir.

Den 14. april er "Faredag for Husmænd og andre Jord- eller Husleiere på Landet". Innen 3. mai må disse husmenn ha flyttet sine hus fra plassen, og leilendingene må ha ryddet i de hus de flytter fra. Den 14. april er også "Flyttedag for Bergsværksarbeidere samt for Tjenestefolk på Landet". Et halvt år senere, 14. oktober, er likeledes flyttedag for bergverksarbeidere og tjenestefolk utenfor byene.

De neste sidene inneholder opplysninger om midnattssol og mørketid og andre astronomiske data. Slike opplysninger finner vi også i dagens almanakk og har nå større omfang enn i 1901-utgaven.

Ved lov fra 1875 ble dagens måleenheter i meter, liter og kilo innført. Dette var i 1901 ennå så nye begreper at al-

manakken inneholder en oversikt over hva de gamle måleenhetene som favn, alen, tomme, tønne, skjerpe, pot, lispund, våg, mark, osv. tilsvarer i de nye måleenheter.

I likhet med dagens almanakk er det inntatt statistiske opplysninger om Norge, sammenlignet også med andre land.

Almanakken fra 1901 inneholder en oversikt over "*de viktigste Portotaxter og Bestemmelser for Postforsendelse til Ind- og Udlandet*". Dette er opplysninger som det kunne vært kjekt å ha i almanakken også i dag, men endringene i portotakstene skjer i dag på en slik måte, at de angitte takster ville være foreldet i løpet av første halvår. Den gamle almanakken har videre flere siders opplysninger om takster for rikstelefon og -telegraf.

Fredningsbestemmelser for viltet er opplysninger som vi finner både i 1901-utgaven og dagens almanakk. Ellers inneholder disse gamle almanakkene opplysninger som vi ikke har i dagens almanakk. Vi finner således en årsoversikt over viktige hendelser i Norge og verden for øvrig. Årsoversikten 1901-utgaven er fra 1. juli 1899 til 30. juni 1900. Vi kan her lese at den tyske keiseren "*foretog i Juli sin sædvanlige Søreise til Norge*". "*Storbritannia og Irland har gjennomgaaet en meget kritisk Periode, men har gaaet ut av denne med forøget Styrke. ... Baandet mellem Moderlandet og Kolonierne er blevet fastere.*" Her er det Boer-krigen det siktes til. Videre kan vi lese at "*China syntes i Mai og Juni at nærme sig mod en stor Krise, idet uvillien mod den fremmede Civilisation og mod Christendommen er vundet stor Magt*". Fremstillingen her preges av at verden er sett fra europeernes interesser.

1901-almanakken har en oversikt over lover vedtatt i tiden 1. juli 1899 – 30. juni 1900. En artikkel er viet *"Anvisning til Behandling av skindøde Drukne"*.

Dette temaet går ut av almanakken i 1915.

Almanakken har – den gang som nå – en eller to temaer som varierer fra år til år. I 1901-utgaven er det en artikkel om tuberkulose og en om *"Tilvirkning af Fisk"*. Dette var artikler med et klart folkeopplysningsformål. Flere av temaartiklene i andre årganger er om landbruksspørsmål. Som eksempel kan nevnes *"Om Landbrugsregnskap"* (1903), *"Hjælpefoder"* (1906), *"Gaardbrugers daglige Gjerning"* (1907), *"Mælkekvægets fodring"* (1909), *"Beite til Melkekjør og Ungfæ"* (1911). Ellers spenner temaartiklene fra *"Om Testamenter"* (1892) til *"Gamle dagnavne"* (1919).

I disse dager hvor vær og klima er et sentralt tema, fant jeg spesiell interesse i oversikten over *"Nedbørhøide"*, dvs. nedbørsmengde, i almanakken fra 1896 og oversikten over middeltemperaturen i 1897-almanakken.

Når det gjelder nedbør får vi vite den gjennomsnittlige nedbørsmengde ved 74 målestasjoner i Norge i årene 1867-1891. Det var målestasjoner på Røros, Tynset og Rena og gjennomsnittlig nedbørsmengde pr. år var her henholdsvis 405 mm, 347mm og 688 mm. Det var mest nedbør på Røros i 1893 da det falt 528 mm, på Tynset i 1887 med 435 mm, og på Rena i 1894 med 755 mm. Minst nedbør falt det i Røros i 1876 med 300 mm, for Tynset i 1882 med 291 med mermm, og Rena hadde minst nedbør i 1888 med 541 mm. Mest nedbør i løpet av et døgn falt det i Røros i mai 1895 med 63 mm, på

Tynset i august 1887 med 47 mm, og på Rena falt det 34 mm på ett døgn i oktober 1889.

Temperaturoversikten i almanakken fra 1897 viser middeltemperaturen for hver måned på 52 steder i Norge. På Tynset var middeltemperaturen i januar $-12,1^{\circ}\text{C}$, mens den i juli var $+12,6^{\circ}\text{C}$.

Før 1895 fulgte man soltiden, dvs. at det var solens gang som bestemte hva klokken var. I 1894 fikk vi en lov som fastsatte samme klokkeslett for hele landet. Og i almanakken fra 1895 opplyses det at fra 1. januar 1895 skal lovlig klokkeslett i Norge være *"Middeltiden for den Meridian, som ligger 15 Grader østenfor Greenwich"*. *"Denne Meridian gaar i vort Land fra Langø i Vesteraalen over Stegen og Skjerstad til den svenske Grænse ved Helgeland."* Vest for denne linje måtte alle klokker stilles frem og øst for linjen måtte klokken stilles tilbake, *"saaledes at alle Uhre over Landet skal vise det samme."* Sett fra observatoriet i Kristiania ser vi hva denne endringen i klokkeslett innebærer hvis vi sammenligner tiden for soloppgangen 1. juni i år 1894 og i 1895. I 1894 gikk solen denne dagen opp kl. 02.53, mens solen året etter som følge av ny klokkeslett først gikk opp kl. 3.11.

Almanakken fram til og med året 1907 inneholder to navn på hver måned:

Januar – Thorsmaaned
Februar – Gjømåaned
Mars – Vaarmaaned
April – Græsmaaned
Mai – Blomstermaaned
Juni – Sommermaaned
Juli – Hømåaned
August – Høstmaaned
September – Fiskemaaned

Oktober – Sædemaaned
November – Slagtemaaned
Desember – Kristmaaned

Almanakkene fra Hodalen har også nedtegnelser knyttet til gårdens drift. Her er det opplysninger om når kyrne ble sluppet ut om våren og når de ble tatt inn på høsten, når slåttene begynte osv. Nedtegnelsene kan variere, men særlig nøye gjennom alle årene er anmerking av kunavn ved bestemte datoer. Først trodde jeg det var angivelse av når kua kalvet, men på bakgrunn av når på året disse anmerkingene forekommer, er det mer trolig at det angir når kua ble bedekket. En annen type opplysning som jeg ikke helt forstår hva betyr er en som denne: *"Den 5 [februar] lagde vi oxen"*.

Som eksempel på hva slags nedtegnelser som ble gjort, skal jeg gjengi det som er nedtegnet i almanakken fra 1906.

Januar:

"Løkkros" [23. januar]

Februar:

"Den 5 lagde vi oxen."

"Den 9 februar kjørte vi høiet i Trøan."

"Kronelind" [12. februar]

"Sørgenkold blev lagt 14 februar."

"Jullind" [19. februar]

Mars:

"Den 5 mars kjørte vi høiet i jordet."

"Den 7 klypte vi sauene."

"Løkkenkold" [11. mars]

"Skjenkold" [18. mars]

"Rosenkold" [27. mars]

Mai:

"Den 10 hadde vi ut sauene."

"Dråning" [25. mai]

Juni:

"Den 11 juni hadde vi ud koen."

Juli:

"Den 18 juli begyndte vi at slaa."

August:

"Den 18 august slo vi fra os hjemme."

Oktober:

"Den 17 oktober satte vi ind koen."

"Klipped sauene den 29."

November:

"Engelkold blev lagt den 28 november 1906."

Desember:

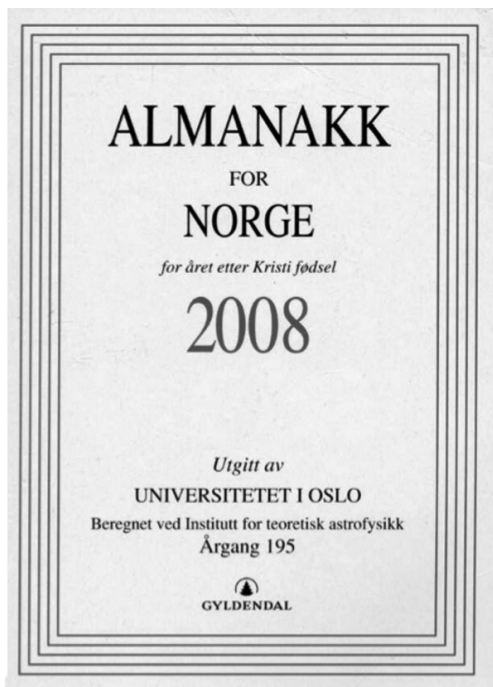
"Julekold blev lagt den 25 desember 1906."

Gjennom nedtegnelsene kan vi altså se hvordan de enkelte år har forløpt. I 1906 begynte slåttene 18. juli. De årene dette blir nedtegnet, ser det ut til at slåttene vanligvis begynner i midten av juli. I 1905 begynte den imidlertid allerede 4. juli. I årene 1904, 1907, 1911 og 1917 begynte slåttene derimot helt mot slutten av juli. Året 1915 begynte hjemmeslåttene først 10. august, og de var ikke ferdig med slåttene før 8. september.

De gangene vi får vite når kyrne slippes ut av fjøset, skjer det gjerne i midten av juni. Det tidligste som opplyses er 8. juni i 1911 og det seneste 25. juni i 1909. Oftere er det notert når kyrne settes inn, og da er det gjerne i midten av oktober. Det tidligste som er angitt er 6. oktober i 1905 og det seneste 29. oktober i 1907.

Disse opplysningene gir også en pekepinn på hvordan været har vært. Utover det er det svært få metrologiske nedtegnelser: I året 1894 står det skrevet *"Storm"* hele 3 ganger: 21. mars, 6. april og 29. september. I august 1904 får vi vite at *"Den 24 regnet det fælt."* I januar

1912 var det "1ste jan 3 graders varme". I 1913 kom den første snø 28. november og 30-31. desember var det "37 graders kulde". I 1914 kom snøen 11. november. I 1916 opplyses det "Stor flo 10de Mai". Ellers får vi vite at i 1913 var "veien til Tolgen opslaat" 3. mai. Året etter skjedde det 22. april, og i 1915 den 29. april. I 1915 får vi også vite at de måtte kjøre vann i fem uker fra 24. mars. Var den vanlige vannkilden frosset?

Som nevnt er det nøye avmerket, ved angivelse av kuas navn, det jeg oppfatter som når den ble bedekket. Dermed får vi også vite hva kuene heter. Navnene er i alfabetisk rekkefølge disse: *Dokke, Dråanningen, Enebær, Engelkold, Engeløi, Frøia, Gundhild, Gulros, Heme-gaas, Hemakold, Hemros, Idago, Jona, Julekold, Jullind, Jylland, Jyllenkold, Kronen, Kronkold, Kronlind, Lidenkold, Løkke, Løkkenkold, Løverkold, Marikold, Minde, Morban, Prøve, Rosendokke, Rosenkold, Rosenøi, Skjenkold, Springkold, Stjerne, Svane, Sør-genkold.*

Som nevnt gir Universitetet i Oslo fortsatt ut Almanakk for Norge. Som medlem av Universitetets Almanakk-komité er jeg interessert i å få opplysninger fra den som leser dette om hvordan denne almanakken brukes i dag og hvordan den ble brukt av tidligere generasjoner.

Kirsti Strøm Bull
Binnevn 9B, 0774 Oslo
Epost: k.s.bull@nchr.uio.no